

РОЗДІЛ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.1>

КРИМІНОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вовченко Р.А.,

*аспірант кафедри кримінології та інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: ruslan0027@gmail.com
ORCID: 0009-0008-3046-0100*

Вовченко Р.А. Кримінологічна оцінка та характеристика працівників поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

У статті здійснено комплексну кримінологічну оцінку особи працівника поліції, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що дозволяє виявити типові закономірності та сформувати узагальнену типову характеристику потенційного злочинця в правоохоронній системі України. Дослідження базується на аналізі статистичних даних, профілюванні поведінкових і професійних характеристик особи, а також емпіричних результатах спостережень за діяльністю поліції в умовах воєнного стану. Наголошено, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності здебільшого вчиняються не одноособово, а в складі груп (з двома і більше учасниками), часто за наявності чіткого планування та розуміння наслідків протиправної поведінки.

Особливу увагу приділено характеристиці мотиваційних установок та особистісних якостей осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Для цих поліцейських притаманний прагматичний і егоцентричний тип мислення, байдужість до інтересів суспільства, прагнення до особистого збагачення, а також завищене відчуття власної важливості та уявність статусу. Показово, що значна частина респондентів демонструє толерантність до корупції як з боку самих поліцейських, так і з боку суспільства. Факторами ризику слугують політична нестабільність, соціально-економічні перекося, незавершена реформа органів досудового розслідування, неналежне матеріально-технічне забезпечення та кадрова криза, зокрема – демотивація випускників закладів вищої освіти МВС України, з яких понад третини сумніваються в привабливості служби ще до початку кар'єри.

Отримані висновки мають практичне значення для вдосконалення профілактичної політики в системі Національної поліції України, формування системи внутрішнього контролю, кадрового добору та розробки індивідуальних механізмів виховання осіб, схильних до службової злочинності. Особливий акцент зроблено на необхідності інтегрування кримінологічного аналізу в загальну систему управління ризиками в поліції.

Ключові слова: корупція, службова злочинність, поліцейський, Національна поліція, кримінологічна характеристика, правопорушник, мотивація, відповідальність, загрози, деформація, запобігання.

Vovchenko R.A. Criminology assessment and characteristics of police officers committing criminal offenses in the sphere of official activities.

The article carries out a comprehensive criminological assessment of the personality of a police officer who commits criminal offenses in the sphere of official activities, which allows to identify typical

patterns and form a generalized typical characteristic of a potential criminal in the law enforcement system of Ukraine. The study is based on the analysis of statistical data, profiling of behavioral and professional characteristics of a person, as well as empirical results of observations of police activities under martial law. It is emphasized that criminal offenses in the sphere of official activities are mostly committed not individually, but in groups (with two or more participants), often with clear planning and understanding of the consequences of illegal behavior.

Particular attention is paid to the characteristics of motivational attitudes and personal qualities of individuals prone to committing criminal offenses in the field of official activity. These police officers are characterized by a pragmatic and egocentric type of thinking, indifference to the interests of society, a desire for personal enrichment, as well as an inflated sense of self-importance and an imaginary status. It is significant that a significant part of the respondents demonstrate tolerance for corruption both on the part of the police officers themselves and on the part of society. Risk factors include political instability, socio-economic imbalances, incomplete reform of pre-trial investigation bodies, inadequate material and technical support, and a personnel crisis, in particular, demotivation of graduates of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, of whom more than a third doubt the attractiveness of the service even before the start of their careers.

The obtained conclusions have practical significance for improving preventive policy in the system of the National Police of Ukraine, forming a system of internal control, personnel selection and developing individual mechanisms for educating persons prone to official crime. Special emphasis is placed on the need to integrate criminological analysis into the general system of risk management in the police.

Key words: corruption, official crime, police officer, National Police, criminological characteristics, offender, motivation, responsibility, threats, deformation, prevention.

Постановка проблеми. Особливу увагу науковців привертає не лише аналіз причин та умов, що зумовлюють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, але і сама кримінальна поведінка представників правоохоронних органів. Це питання набуває особливої гостроти в контексті реформування сил безпеки, підвищення стандартів доброчесності та посилення суспільного контролю над діяльністю поліції. Вивчення характеристики працівника поліції, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, має важливе значення для розвитку кримінологічної науки та вдосконалення профілактичної роботи. Кримінальні правопорушення, вчинені такими особами, які наділені владними повноваженнями та мають доступ до інформації й інших ресурсів, посягають не лише на окремі правовідносини, а й на основи публічної безпеки, підриваючи довіру до державних інститутів та нівелюючи принцип справедливості. В умовах зростання вимог до правоохоронців та динаміки суспільних трансформацій дана проблематика потребує постійної уваги та поглибленого міждисциплінарного дослідження. Саме тому, у межах цієї статті планується здійснити аналіз основних кримінологічних особливостей поведінки працівників поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, з метою формування науково обґрунтованих підходів до запобігання цьому небезпечному явищу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У науковій літературі питання службової злочинності розглядалося з різних позицій. Концептуальні ідеї щодо розроблення системи кримінологічного впливу на неї та окремі її сегменти свого часу висловлювали представники вітчизняної кримінологічної школи, зокрема: В.В. Бардачов, В.Є. Боднар, О.Ю. Бусол, В.В. Василевич, О.М. Ігнатов, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кулик, А.О. Литвяк, В.А. Мазійчук, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, Ю.В. Нікітін, Ю.В. Орлов, Д.М. Тичина, В.М. Трепак, В.І. Шакур та ін. Водночас, необхідно наголосити, що у працях зазначених вище науковців питання запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників Національної поліції України не розглядалося крізь призму умов воєнного стану (саме в цей період перед правоохоронцями постали нові, нетипові завдання, суттєво розширено їх функції та повноваження, у тому числі й для працівників органів досудового розслідування у зв'язку із внесенням змін до кримінального процесуального законодавства України), які обумовили зростання професійного навантаження на поліцейських, збільшили кількість ситуацій, що потребують швидких і відповідальних рішень, й створили додаткові ризики прояву корупційної поведінки.

Метою статті є здійснення кримінологічної оцінки та характеристики особи працівника поліції, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, з метою виявлення

типових закономірностей, мотиваційних установок та особистісних якостей потенційних правопорушників у правоохоронній системі України для формування ефективних механізмів профілактики службової злочинності та вдосконалення системи внутрішнього контролю в органах Національної поліції.

Виклад основного матеріалу. Поведінка є своєрідним показником рівня соціалізації індивіда, тобто відповідності вчинків існуючим у певний період часу у визначеному середовищі нормам, звичаям, традиціям тощо. Визначення особистості як носія соціальних, морально-психологічних якостей, індивідуальних ознак і соціальних функцій, реалізованих у суспільстві, є предметом дослідження багатьох наук, зокрема, філософії, соціології, психології тощо. Однак, з погляду кримінології, об'єктом вивчення виступає специфічний різновид особистості – злочинець [9, с. 194]. Відхилення у поведінці (девіації – від лат. *deviatio*) переважно мають негативний зміст і зумовлені неспроможністю або відсутністю бажання у особи засвоювати позитивний соціальний досвід, адаптуватися до загальноприйнятих норм поведінки, навіть якщо ці норми їй відомі та нею усвідомлені [1].

Загалом, проблема дослідження особи злочинця залишається складною, багатогранною й дискусійною, оскільки навколо цього питання тривають наукові суперечки й постійно виникають різного роду тлумачення. На думку А. П. Закалюка, «особистість злочинця» необхідно розглядати як сукупність соціально-типових характеристик, що сформувалися внаслідок несприятливого соціального розвитку та проявляються у формах поведінки, які є соціально неприйнятними і, в крайньому вияві, суспільно небезпечними. Саме такі риси визначають криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо впливаючи на вчинення кримінального правопорушення [3, с. 239]. Науковець підкреслює важливість розмежування термінів «особа» і «особистість». Під поняттям «особистість» мається на увазі соціальний аспект індивіда, у той час як «особа» відображає його індивідуальність у контексті суспільних відносин. Окрім соціальних рис, особа має й інші властивості, які також впливають на її поведінку та мотивацію, тому ці поняття не слід ототожнювати – навіть у кримінологічних дослідженнях [9, с. 195; 3, с. 253].

На слушну думку В.І. Тимошенко, якщо особа-злочинець має певний набір специфічних якостей, що стали одним із чинників учинення кримінального правопорушення, то відповідні властивості мають бути притаманні особі ще до вчинення протиправного діяння та бути доступними для аналізу з боку кримінологів, а не виводитись з факту самого злочинного діяння [12, с. 139]. Саме тому виділити перелік рис, які б однозначно вирізняли злочинця від законослухняного громадянина, надзвичайно складно [5, с. 85; 8, с. 43]. У цьому контексті не можна повністю погодитися з підходом А.Ф. Зелінського, який вважає за доцільне використовувати термін «особу злочинця» лише стосовно осіб, які систематично займаються злочинною діяльністю, що відображається в ступені їх суспільної небезпеки через конкретні факти злочинної діяльності. Водночас щодо інших осіб, котрі лише одноразово вчинили кримінальне правопорушення, доцільніше вести мову про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а не про «особу» як стійкий тип [4].

Зміст особистості розкривається через конкретизацію суспільних відносин у внутрішньому світі людини, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, соціальних якостях. Особистість формується під впливом системи суспільних зв'язків і цінностей, які відображаються у її свідомості та поведінці. Виходячи з багатьох трактувань, А. П. Закалюк пропонує розглядати структуру особи злочинця як комплекс кількох блоків ознак: а) пов'язані із соціальними характеристиками: ознаки, що відображають процес соціалізації (освіта, вид діяльності, звички, риси, набуті в сім'ї, спосіб проведення вільного часу тощо); ознаки соціального статусу та виконуваних ролей (соціальна позиція, приналежність до певних соціальних груп та інше); безпосередні характеристики спрямованості особистості (потреби, інтереси, система цінностей); б) психофізіологічні риси (тип реакцій, адаптація, моторика, особливості темпераменту); фізичне здоров'я (загальний стан, наявність фізичних вад чи хронічних захворювань); психічний стан (наявність патологій, що включають осудність, або аномалій у межах осудності); індивідуальні психологічні якості (рисі характеру, в тому числі негативні, вольові й суспільно небезпечні характеристики) [3].

Своєю чергою, О.М. Джужа вважає, що вивчення особи злочинця має здійснюватися на трьох рівнях: по-перше, на індивідуальному коли аналізуються особливості конкретного правопорушника; по-друге, на груповому, який дозволяє визначити риси злочинців, притаманні певній підсистемі кримінальних правопорушень; і, нарешті, на загальному рівні, що охоплює типові характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в цілому [13, с. 20]. За слушним

переконанням С.А. Шалгунової, особа злочинця, як і будь-який інший індивід, характеризується цілою низкою ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, життєва орієнтація), соціальних (трудова діяльність, сімейно-побутові відносини) та психологічних (емоційна сфера, особливості темпераменту, вольові якості тощо). Зазначені характеристики знаходять своє відображення у специфічних індивідуальних властивостях злочинця та у його стосунках із потерпілими [13, с. 128–129].

З огляду на різноманіття теоретичних підходів, важливо враховувати особливості тієї категорії злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема у лавах Національної поліції. Оскільки поліцейські наділені значним рівнем суспільної довіри та виконують специфічні завдання з охорони правопорядку, будь-які прояви службової злочинності з їхнього боку мають певний кримінологічний резонанс. Саме тому, аналізуючи структуру особи злочинця цієї категорії, доцільно застосовувати цілісний підхід, який поєднує соціально-демографічні характеристики, кримінально-правові ознаки та морально-психологічні властивості. Такий міждисциплінарний аналіз дозволяє не лише ідентифікувати типові риси осіб, схильних до протиправної поведінки у сфері службової діяльності, але й формувати науково обґрунтовані стратегії профілактики правопорушенням у поліцейському середовищі.

Соціально-демографічні. У 2022 році спостерігалось подальше зменшення кількості осіб, викритих у вчиненні кримінальних правопорушень, що є продовженням стійкої тенденції, яка розпочалася ще у 2014 році. Згідно з офіційними статистичними даними, протягом звітного періоду було встановлено 74 314 таких осіб, що на 25% менше порівняно з аналогічним показником попереднього року та майже вдвічі менше, ніж у 2013 році [6; 7]. Аналіз структури осіб, які учиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності серед працівників поліції, демонструє чітке домінування чоловіків. Середній відсоток поліцейських чоловічої статі, причетних до кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, становить близько 91%, тоді як жінки-поліцейські складають у середньому лише 9% від загальної кількості. Означуваний гендерний розподіл залишається відносно стабільним протягом останнього десятиліття, а незначні коливання у співвідношенні між чоловіками і жінками не впливають на загальну динаміку. Подібні тенденції пояснюються низкою факторів, зокрема структурою кадрового складу поліції, специфікою службових функцій й соціально-психологічними ознаками та властивостями, притаманними професійній діяльності правоохоронців.

Аналізуючи характеристику осіб-поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, варто зазначити, що абсолютна більшість таких правопорушень учиняється громадянами України (відповідно до нормативних вимог, до лав Національної поліції можуть бути прийняті лише громадяни України, що й зумовлює відповідний розподіл серед засуджених осіб). Щодо вікових характеристик, кримінологічний аналіз свідчить про переважання серед злочинців осіб середнього віку. Основну частку становлять колишні поліцейські у віці від 21 до 42 років (близько 73% від загальної кількості викритих злочинців цієї категорії). Найменша частка правопорушень припадає на працівників найстарших вікових груп (від 55 до 65 років), що становить лише 2–3% загальної кількості. На наше переконання це, з одного боку, пояснюється особливостями професійної та соціальної активності у цьому віці, а з іншого – законодавчо встановленим граничним віком проходження служби в поліції, який обмежує перебування на посаді та, відповідно, зменшує ймовірність залучення до протиправної діяльності у старших вікових категоріях.

На момент вчинення кримінального правопорушення 72 % поліцейських перебували у шлюбі, що свідчить про відносну стабільність їхнього сімейного стану. Серед засуджених 16 % були неодруженими або незаміжніми, ще близько 12% не надали інформацію про сімейний статус. Щодо наявності дітей: у 81% осіб була щонайменше одна дитина, при цьому у 56% – одна дитина, у 41% – двоє дітей, і лише у 3% – троє чи більше. Отримані дані свідчать, що переважна більшість поліцейських мали сформований соціальний і сімейний статус, що, з одного боку, мало б стримувати від учинення правопорушення, а з іншого – могло стати додатковим фактором ризику за умови матеріальних труднощів, побутових проблем чи прагнення забезпечити більш високий рівень добробуту для своєї родини.

Щодо освітнього рівня, абсолютна більшість поліцейських, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, мали вищу освіту (понад 76%). Це суттєво перевищує аналогічний показник серед загальної злочинності, де частка осіб з вищою освітою

становить лише 15–25%. Високий рівень кваліфікації зумовлює специфіку злочинної діяльності в органах поліції – вона зазвичай пов'язана з попередньою підготовкою, ретельним плануванням, розвиненими комунікативними навичками та постійним контролем над ситуацією. Так, злочинна активність у цій категорії значною мірою корелює із професійним досвідом, освітнім та інтелектуальним потенціалом злочинців, що потребує врахування у процесі профілактики.

Особливий кримінологічний інтерес становить аналіз трудового стажу працівників поліції, які були притягнуті до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Ретельний розгляд цього аспекту дає змогу визначити, наскільки набуті професійні навички, досвід, а також знання специфіки проходження служби впливають на формування злочинної поведінки у зазначеній категорії працівників. Згідно з узагальненими статистичними даними, лише 5% засуджених мали стаж роботи в органах поліції менше одного року, тоді як близько 15% відпрацювали від 1 до 3 років, ще 25% – від 3 до 6 років. Найчисельнішу групу склали особи з досвідом служби понад 6 років, їх частка становила майже 35%. Варто також відзначити, що щодо 20% засуджених, через неповноту даних, встановити точну тривалість трудового стажу не вдалося. Відповідний розподіл свідчить, що більшість поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, мали достатній досвід роботи у правоохоронних органах, володіли знаннями щодо порядку документообігу, а також тонкощами службової діяльності, що й забезпечувало «перевертням» у погонах можливість реалізовувати протиправні схеми, уникати виявлення правопорушень і ускладнювати розкриття злочинних діянь.

Кримінально-правові. Вивчення судимостей, повторності правопорушень, та специфіки притягнення до відповідальності дає змогу глибше усвідомити фактори, що сприяють рецидиву, а також оцінити ефективність системи контролю й профілактики у поліцейських колективах. Саме ці аспекти стануть предметом подальшого дослідження. Аналіз мотивів та кримінально-правових аспектів поведінки поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, свідчить, що рішення про протиправні дії у більшості випадків було не імпульсивним, а обдуманим та зваженим. Зокрема, за результатами дослідження, понад 74% осіб, притягнутих до відповідальності, свідомо планували вчинення кримінального правопорушення, що вказує на наявність сформованого наміру та чітке усвідомлення можливих наслідків. Близько 23% осіб характеризуються підвищеною готовністю до порушення закону, що проявляється у повторюваній схильності до протиправної поведінки за певних умов. Натомість раптове, спонтанне прийняття рішення про вчинення кримінального правопорушення без істотного впливу ситуаційних чинників зустрічалось лише у 8% випадків.

Формування наміру щодо протиправної поведінки відбувалося як під впливом оточення (29% випадків), так і самостійно, без зовнішнього впливу (16%). Це свідчить про важливість мікросоціальних зв'язків, авторитету групи та колективної атмосфери у поліцейських підрозділах, а також про наявність особистісних чинників, що впливають на прийняття рішення про вчинення кримінального правопорушення.

Тривалість злочинної діяльності у більшості засуджених не перевищувала одного року – така динаміка зафіксована у 51% випадків. При цьому кожен другий поліцейський (45%) обмежився одним епізодом протиправної поведінки, ще 25% учинили два епізоди, а 30% – три і більше. Серед тих, чия злочинна активність тривала понад рік, 16% здійснювали протиправні дії протягом двох-трьох років, тоді як триваліша злочинна кар'єра (понад три роки) зустрічалася у 4% засуджених.

Для поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, не є характерним рецидив. Зазначене пояснюється, передусім, вимогами до кадрової забезпечення в правоохоронних органах, а також регулярними перевітками та наявністю законодавчих обмежень щодо можливості працевлаштування у поліції для раніше засуджених осіб. Однак в будь-якому випадку, характер планування та здійснення кримінальних правопорушень працівниками поліції, а також динаміка злочинної поведінки та низький рівень рецидиву в цій категорії, свідчать про необхідність постійного вдосконалення системи профілактики, службового контролю та оцінювання професійної доброчесності поліцейських. При цьому, не варто ігнорувати той факт, що рецидивісти залишаються соціально небезпечною категорією, здатною суттєво впливати на загальний рівень кримінальної загрози у державі [7, с. 70].

У розрізі цього, необхідно зазначити, що дослідниками організованої злочинності приділялася увага структурній побудові злочинних угруповань, наголошувалося на наявності загальної

схеми, що може корегуватися певними особливостями, наводилися приклади існування спільнот, у яких ватажок прямо пов'язаний з членам групи, та таких, що складаються з кількох спільнот, які діють у різних містах та регіонах [9, с. 34], підкреслювалася залежність рівня організованості та віддалення організаційних, управлінських функцій від безпосередньо виконавських [9, с. 12], при характеристиці шляхів діяльності злочинних угруповань вказувалося на організацію в них такої структури управління злочинною діяльністю, яка звільняє його керівників від необхідності безпосередньої організації конкретних діянь чи від участі у їх вчиненні [11, с. 27], гіпотетична модель злочинного угруповання подавалася у вигляді своєрідної піраміди, яка включала функціональні групи виконавців, забезпечення та безпеки, а також елітарну групу, яка здійснює управлінські, організаційні та ідеологічні функції [11, с. 32–36]. Мова також велася про складний механізм організованої злочинності, який поглинає в себе злочинні групи, перетворюючи їх на свої структурні елементи [14, с. 51].

У контексті нашого дослідження, у 41 % випадків фіксуються типові для поліцейських малочисельні групи з двох-трьох осіб, які, користуючись службовим становищем і взаємною довірою, спільно реалізують злочинний умисел. Близько 17 % епізодів стосуються діяльності більш організованих груп, чисельність яких перевищує чотири особи, а дії відзначаються розподілом ролей і попереднім плануванням. Групова злочинна активність часто виявляється у спільному зловживанні владою, службових підставах для покривання або фальсифікації матеріалів проваджень, незаконному отриманні матеріальних вигод чи передачі конфіденційної інформації. У подібних випадках важливою особливістю є наявність стійких неформальних відносин між учасниками, що забезпечують підвищену латентність діянь, ускладнюють їхнє розкриття та притягнення винних до відповідальності. Варто наголосити на тому, що співучасть у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є не лише результатом особистих домовленостей, а й відображенням негативного мікроклімату, що може складатися у колективі, особливо за тривалої спільної роботи, коли формуються відносини взаємної підтримки і солідарності. До того ж у 13% виявлених випадків організовані групи з числа поліцейських взаємодіяли із зовнішніми учасниками, – цивільними особами, зокрема, представниками державних органів та установ, що свідчить про поширеність міжструктурних корупційних зв'язків.

Морально-психологічні. Морально-психологічні ознаки поліцейських, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, знаходять своє відображення у системі їх ставлень, як до держави, суспільства, службового колективу, так і до виконання обов'язків, власної особистості, почуття честі і гідності. Відповідні взаємини, установки й пріоритети визначають мотиваційну основу поведінки та впливають на вибір того чи іншого варіанту дій.

Дані, отримані із джерел правоохоронних і судових органів, дозволяють стверджувати, що серед основних мотивів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліції домінують прагнення отримати матеріальну вигоду та інші корисливі стимули, хоча не слід виключати й випадки учинення злочинних дій із мотивів помсти чи ненависті. Водночас, судова практика рідко деталізує ці мотиви, обмежуючись стандартними формулюваннями на кшталт «з корисливих мотивів», не розкриваючи глибини спонукальних чинників. Однак аналіз матеріалів дає підстави виділити значну варіативність корисливих інтересів – від епізодичного отримання вигоди до складних схем організованої взаємодії між корумпованими службовими особами та представниками комерційних, владних чи кримінальних структур. Означувані форми співучасті базуються на взаємній вигоді, обміні послугами, незаконному сприянні або «прикритті» правопорушень на користь колег чи зовнішніх учасників. Не менш важливим чинником виступає й вплив вищого керівництва та посадових осіб, які інколи сприяють збереженню корупційних практик задля отримання системної неправомірної вигоди, формування сприятливої звітності чи утримання позитивного іміджу підрозділу. При цьому, згідно з анкетуванням, приблизно 17% поліцейських мали чітке уявлення про мінімальний «пориг» вигоди, яка виправдовувала для них ризик вчинення кримінального правопорушення, а ще 10% вважали, що перевищення певного рівня матеріально-го збитку є недопустимим і може призвести до негативних наслідків.

Таким чином, мотивація до вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності у поліції залишається складним багатовимірним явищем, де матеріальні, соціальні й корпоративні спонукальні чинники тісно переплітаються із системою внутрішньої організаційної культури, характером взаємовідносин у колективі та особливостями функціонування правоохоронної системи загалом. Варто зауважити, що більшість поліцейських, які притягуються до кримінальної

відповідальності, зазвичай характеризуються позитивно як за місцем попередньої роботи, так і за місцем проживання та на території вчинення кримінального правопорушення. Проте аналіз судових матеріалів дозволяє стверджувати, що подібні характеристики часто мають формальний характер і, зазвичай, не відображають реальної сутності особи, обмежуючись загальними, стереотипними судженнями. На відміну від злочинців загальнокримінального спрямування, ці особи здебільшого не виявляють схильності до зловживання алкоголем, не вживають наркотики, не є учасниками порушень громадського порядку й рідко фігурують у хроніці дрібних адміністративних правопорушень.

Висновки. Надано кримінологічну оцінку та представлено типову характеристику поліцейського, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. Абсолютна більшість таких осіб громадяни України, що пояснюється законодавчими вимогами щодо комплектування органів Національної поліції. Переважну частину серед викритих злочинців становлять особи чоловічої статі (91%), що обумовлено специфікою діяльності і суттєвим їх переважанням в штатному розписі. За віковим критерієм домінують працівники віком від 21 до 42 років (73%), а найменша частка злочинців спостерігається у старших вікових групах (від 55 до 65 років) – лише 2–3% (пояснюється з одного боку соціальною і професійною активністю у молодому віці, а з іншого законодавчо встановленим граничним віком перебування на службі в поліції). Типовий злочинець із цієї категорії має вищу освіту (76%), перебуває у шлюбі (72%), виховує одну дитину (81%) та має трудовий стаж роботи понад 5 років (35%). Схильний до групового вчинення кримінальних правопорушень у складі двох і більше осіб. Для нього характерне свідоме планування злочинної діяльності з усвідомленням наслідків як під службовим впливом оточення (29% випадків), так і самостійно (16%). Не обмежується лише одним епізодом злочинної діяльності. Типовими рисами є егоцентризм, прагматизм, цинізм, байдужість до загальнонаціональних інтересів та орієнтація на особисте збагачення; водночас завищена самооцінка та уявлення про власну «винятковість» і самодостатність супроводжуються прагненням продемонструвати сміливість, рішучість і організаторські здібності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки: навч.-метод. посібник до спецкурсу соц.-пед. Циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків». Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 224 с.
2. Джужа О.М., Горлач С.В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2014. № 2 (91). С. 15–21.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
4. Зелінський А.Ф. Кримінологія: навч. посіб. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.
5. Іванов Ю.Ф. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
6. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік: монографія / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 388 с.
7. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М.Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 340 с.
8. Кримінологія: Загальна і Особлива частини: підручник / за заг. ред. проф. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
9. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.
10. Матвієнко А.А. Здійснення оперативного-розшукового провадження при вчиненні злочину організованою злочинною групою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2014. № 2. С. 12–14.
11. Організована злочинність в Україні / за ред. Я.Ю. Кондратьєва. Київ: НАВСУ, 1999. 124 с.
12. Тимошенко В.І. Теоретичні проблеми кримінології: збірник наукових праць. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с.

13. 13. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
14. 14. Яницька Н.В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.